



NOS

Nr 4 2013 Årgång 35

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden



Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN)

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan **anknytning till länderna i Norden.**”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. Läs mer på vår hemsida www.fnsin.nu.

Föreningens adress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Träfflokal Baltzar har adress

Baltzar von Platens gata 11, Stockholm

Medlemsavgiften 2013

Fullbetalande medlem 160 kr
Ny dito efter 1/7 80 kr
Familjemedlem 80 kr

Plusgiro: 67 01 50- 2

Medlemsavgifter och beställning av skrifter

NOS redaktion: Bente af Edholm, Erik Elvers, Soili Bisi Ström (adresser, se styrelsen), Anders Schærström

Ansvarig utgivare Anders Schærström,
Kometvägen 49, 183 48 Täby;
08-758 30 03; 070-693 91 28
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:
nos.fnsin@gmail.com

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Internet: www.fnsin.nu

e-post : info@fnsin.nu

Tryckt hos: Författares Bokmaskin

FNSiN, styrelse

Ordförande
Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djursholm
08-622 55 25; 070-400 01 99
bente.fnsin@gmail.com

Vice ordförande:
Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarng.14
118 64 Stockholm
08-19 12 52 (b)
070-370 07 75
bisi-strom@bredband.net

Sekreterare
Nina Bohigas
Torneägatan 33,
164 79 Kista
Mobil: 070-454 77 24
Nina_bohigas@hotmail.com

Kassör:
Elena Teterina
Tappgränd 37
121 33 Enskededalen
070-766 51 23
jelenatet@hotmail.com

Övriga ledamöter
Birgitta Traxel
Vesslevägen 40nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)
Birgitta.traxel@gmail.com

Camilla Berg
Fredrikslundsvägen14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camilla_berg@spray.se

Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88(b)
E.elvers@bredband.net

Hans Weimer
Ferievägen 53
168 41 Bromma
08-37 39 52;070-374 07 53

Henrik Hansson
Klippgatan 8 C, 4 tr
171 47 Solna
08-730 31 56; 070-319 01 50

Per-Ulf Allmo
Tullingebergsvägen 15
146 45 Tullinge
070 315 69 16
Per-ulf@allmo.se

Webbansvarig:

Monika Kristensson
Sickla Kanalgata 12
120 67 Stockholm
08-641 50 11 (b)

Kontaktperson,
FNSiN Östergötland

Håkan Bley
Sköldvägen 18
61633 Åby
011-63169 (b) 011-191125 (a)

Våra böcker:

	normal	medlem
De goda ogräsen	75	50
Estland	50	30
Gotska Sandön, ny	100	75
Kall ökensand	75	50
Spetsbergen	50	30
Tyresta	20	10
	(Porto tillkommer)	

Beställ genom Eva Innings 08-774 12 53;
eva.innings@telia.com.

Omslagsbilder:

Framsidan: Gunnel Wallén, Ladusvalor utanför Hjo.

Baksidan: ClaesGöran Ström, Vy från Leufsta bruk.

Ordföranden har ordet

Ja, så var det då äntligen höst igen och vi i föreningen FNSiN fick åter tillfälle att "upptäcka tillsammans".

Denna gång var det ett av föreningens 40-årsjubileumsevenemang som utspelades i trakten av norra Uppland. För en helg bodde vi i lägergården Risön i Florarnas naturreservat.

Det blev en helg helt i föreningens anda. Enkelt men bekvämt boende i vandrarhemsstandard, medhavd mat o dryck samt en stor knytisbuffé för alla under festen på lördagkvällen.

Från gryning till skymning kunde vi vandra runt i olika grupperingar, längs spångerna i myrmarkerna, i John Bauer-skogar, eller med boskapen i hagarna. Lyssna till orrfåglarnas ljudliga morgonputtrande i skogen eller korparnas välkända kraxande. Titta in i kolarkojan, identifiera intressanta svampar, förvånas över vildsvinens tydliga framfart längs myrmarkerna, eller känna den totala tystnaden i sk "tysta zonen" samt se månen sakta komma upp över en horisont av grantoppar.

Efter städningen sista dagen vidtog även de kulturella upplevelserna. Besök bl.a i smedjebostaden på Löfstabruk, sedan vandring runt Örbyhus Slott och besök i Vendels kyrka samt på kungagraven Ottarshögen under kunnig ledning av FNSiN's arkeolog Kjell Linnér.



Leufstabruk. Karl-Bertil Holmstedt berättade och visade smedjebostaden.

Helgen gav också tillfälle till ett besök i fågel-skyddsområdet Ledskärs havsstrandängar. FNSiN-veteranen Staffan Hermansson mötte upp och visade oss runt samt hjälpte oss med identifiering av sjöfåglarna, som kunde vara svåra att känna igen i sina vinterdräkter.

Tack alla! för en fantastiskt trevlig helg med goda omsorgsfullt tillagade grytor, pajer och efterrätter, proffsiga sallader, gott hembakat bröd (med jubileums-text till föreningens ära), must på egna äpplen mm, och inte minst den härligt uppslupna stämningen alla dagarna. En sådan här helg vill vi gärna vara med om igen. Och stort tack till Per-Ulf Allmo! som allra först tipsade om "ett fint ställe som heter Risön".

Det kommer också att bli ytterligare tillfälle att fira föreningens 40-år.

Som en programpunkt lördagen den 16 november i Studieförbundet Vuxenskolas lokaler på Hantverkargatan 12 i Stockholm.

Då blir det mer av återblickar, bildvisningar samt fest med tårta.

Välkomna! önskar ordföranden.

Bente

(Som också tog bilderna.)



FNSiN forcerar ett hinder i Florarna

Manna

När man börjar intressera sig för vad som finns att äta i naturen, som ogräsgruppen nu, går man först till biblioteket och ser vad som finns skrivet i ämnet. Mycket snart ser man att de här böckerna inte kommer i en jämn ström utan helt logiskt ges ut i dyrtid. Linné skrev mycket om ätliga vilda växter både i sina reseskildringar och i andra skrifter. På 1800-talet propagerades särskilt för svamp, hästkött och lavar, som hittills hade varit otänkbara näringskällor för de fattiga svenskarna. Under de båda världskrigen kom ganska många böcker ut om svamp och vilda växter som mat och under Gröna Vågen på 70-talet kom flera böcker med moralistiska titlar som Sparmat (av Marianne Gillberg) och Billiga matboken (av Anne Nilsson). För min egen del äter jag vilda växter och svamp för att det är ^{gott!}

Soili Bisi-Ström, vice ordförande i föreningen och med i ogräsgruppen, äger en bok av Toivo Rautavaara: *Mihin kasvimme kelpaavat* (Till vad duga våra växter), som skrevs på uppdrag av Finlands folkhälsomyndighet 1941. Där skriver han bland annat om lavar och nämner att Bibelns manna torde vara en lav, *Lecanora esculenta*. Det låter ju intressant. Det måste jag undersöka!

Manna nämns på två ställen i Bibeln. Originaltexten finns i Andra Mosebok, 16 kapitlet. Det nämns en gång till, i Johannes 6:31 när lärjungarna ville ha ett tecken från Jesus för att kunna tro och sade till honom: Våra fäder åt manna i öknen, så som det står skrivet: *Han gav dem bröd från himlen att äta. Men det står faktiskt inte att de såg hur det regnade bröd, och man behöver kanske inte ta ordet alldeles bokstavligen – bröd betyder ofta mat i allmänhet, som i Vårt dagliga bröd giv oss idag. Det de såg var att det fanns något på marken på morgonen, men de kände inte igen det som bröd (v. 15). Det är nog säkrast att se vad texten egentligen säger om det här fenomenet!*

Exodus 16

1. Därefter bröt Israels barns hela menighet upp från Elim och kom till öknen Sin, mellan Elim och Sinai, på femtonde dagen i andra månaden

efter sitt uttåg ur Egyptens land.

Och Israels barns hela menighet knorrade emot Mose och Aron i öknen;

Israels barn sade till dem: ”Ack att vi hade fått dö för Herrens hand i Egyptens land, där vi satt vid köttgrytorna och hade mat nog att äta! Men ni har fört oss hit ut i öknen för att låta hela denna skara dö av hunger.”

Då sade Herren till Mose: ”Se, jag vill låta bröd från himmelen regna åt er. Och folket skall gå ut och samla för varje dag så mycket som behövs.

–

11. Och Herren talade till Mose och sade:

12. ”Jag har hört hur Israels barn knotar. Tala till dem och säg: Vid aftontiden skall ni få kött att äta, och i morgon skall ni få bröd att mätta er med.” –

13. Och om aftonen kom vaktlar och övertäckte lägret, och följande morgon låg dagg fallen runt omkring lägret.

14. Och när dagg som hade fallit gick bort, se, då låg över öknen på jorden något fint, såsom fjäll, något fint likt rimfrost.

15. När Israels barn såg detta, frågade de varandra: ”Vad är det?” Ty de visste inte vad det var. Men Mose sade till dem: Detta är brödet som Herren har gett er till föda. –

16. Och så har Herren befallt: Samla av det, var och en så mycket som han behöver till mat. En gomer på var person skall ni ta, -.

19. Och Mose sade till dem: ”Ingen må behålla något kvar av detta till i morgon.”

20. Men de lydde inte Mose, utan somliga behöll något av det till följande morgon. Då växte maskar i det, och det blev illaluktande. Och Mose blev förtörnad på dem.

21. Så samlade de av det varje morgon, var och en så mycket han behövde till mat. Men när solhettan kom, smälte det bort.

31. Och Israels barn kallade det manna. Och det

liknade korianderfrö, det var vitt, och det smakade som semla med honung.

35. Och Israels barn åt manna i fyrtio år, tills de kom till bebott land. De åt manna, tills de kom till gränsen av Kanaans land. -

36. En gomer är tiondelen av en efa.

Ordförklaringar: Efa, (rymdmått för torra varor) omkr. 36 liter.

Vad var det nu som Israels barn åt i öknen, när de äntligen, efter alla vedermödor, fick tillstånd att lämna Egypten? Bibeltexten säger vaktlar och manna, men vaktlar åt de bara vid ett tillfälle, när en flock flög över öknen.

Enlig Svensk Uppslagsbok (SU) kommer ordet manna ytterst av arabiskans *mann*, gåva, skänk. Men vad är det?

Exodus ger följande beskrivning: något fint likt fjäll eller rimfrost, som blev kvar då morgondagen hade torkat bort (v. 14). Följande morgon växte maskar i den manna som hade sparats, och det blev illaluktande (v. 20). Det liknade korianderfrö, det var vitt, och det smakade som semla med honung (v. 31).

Korianderfrö (*Coriandrum sativum*) används mycket i Mellanöstern, särskilt tillsammans med ris. Smaken är söttaktig och drar åt apelsin. Bladen kallas ofta ”kinesisk persilja” och liknar persilja men luktar fattigdom, arbetslöshet och läckande gasspis. Namnet kommer från grekiskans *koriós*, som betyder vägglus.

Semla tarvar en förklaring. Nordisk Familjebok (NF) anför om detta ord: Semla, stundom Simla (ty. *semmel*, fnhty. *semal*, af lat. *simila*, finaste hvetemjöl), fint hvetebroöd ... /med den svenska specialbetydelsen fettisdagsbulle/. Vardagsbrödet var bakat av korn (*Hordeum*).

Ordet manna har stötts och blötts under tidernas lopp och många forskare har ansett sig sitta inne med sanningen. Om vi bortser från kyrkans traditionella tolkning om ett Guds under, att sött bröd av fint vete föll ner från himlen, och försöker förankra mannan i verkligheten, finner vi att försöken till identifiering kan delas in i tre grupper:

1. lavar, främst *Lecanora esculenta*;
2. intorkad sav från vissa träd; utsöndring, dvs. exkrementer, från insekter som

lever på vissa träd eller buskar.

Första teorin:

NF anger att ”...den bibliska mannan var en i dessa trakter, liksom i norra Afrika för öfrigt, ofta förekommande laf, *Lecanora esculenta* ... som har följande märkliga egenheter. Lafven växer på torra, kalkhaltiga och sandiga platser. Under torra sönderfaller den i ärtstora, knottriga, grågula klumpar och ännu mindre gryn, liknande fullkomligt gruset på marken. Under fuktig väderlek sväller denna laf och tilltager hastigt i volym. En natts regn är sålunda tillräckligt att låta platsen, där lafven växer, vid dagens inbrott vara betäckt af ett flera tum tjockt lager af en mjuk, ätbar laf-massa. Denna mannalaf begagnas ännu af araberna i norra Afrika som ett nödbröd.”

SU:

”... *Lecanora esculenta*, som växer på klippor och, särsk. vissa år, föres med vind och regn som ärtstora, av talrika sprickor genomdragna stycken ned i dalarna (mannaregn). Den är gröngrå el. vit, i fuktigt tillstånd mera grön och användes av tartarerna till beredning av s.k. j o r d b r ö d.”

Å andra sidan skriver Michael Zohary (professor i botanik vid Jerusalems universitet) i *Plants of the Bible* (1982):

”An attempt to identify /the manna/ with the lichen of a certain species of *Lecanora*, never found in the Sinai, was followed by a hypothesis about another lichen – *Collema* – whose clumps are slimy at night and dry in the morning. Those suggestions have not the slightest substantiality.” (p. 142)

Lecanora tillhör det stora släktet Skorplavar, med fyra svenska arter upptagna i Fältbiologernas Lavflora (1981). *L. esculenta* finns inte i Sverige. *Collema* är Gelélavar, med fem arter angivna.

Andra teorin,

att manna är intorkad sav från vissa träd, sammanfaller delvis med den tredje, att det är fråga om utsöndring från insekter. SU förklarar att ”manna är ett sött smakande sekret, som användes som näringsmedel och spontant eller vid retning genom sår, insektstyng mm framtränger, företrädesvis ur stammarna, hos vissa växter. –”

NF: ”Manna kallas den i luften stelnade saften af Mannaasken, *Fraximus ornus* L. Mannaasken till-

hör Medelhafsländerna, är ett medelhögt träd, hvars hufvudform erinrar om vår vanliga ask; en varietet, *rotundifolia*, odlas på Sicilien i och för skördandet af manna. Då träden uppnått 8 års ålder, göras på stammarna tvärgående inskärning i barken, ur hvilka framkväller en seg, klar, söt saft, som inom dygnet stelnar antingen på stammen eller på blad, som fästas under inskärningarna. Sålunda stelnad drog är handelns *Manna cannellata*, som består af torra, lätta, spröda, trubbigt tresidiga eller något rännformiga stycken af hvitgul färg och söt smak. —”

Vidare:”Mannans historia lämnar ett talande exempel på, huru svårt det är att öfvervinna gängse fördomar. Ehuru två munkar, Palea och Bartholomaeus, redan på 1500-talet omtalade, att manna var den stelnade saften af *Fr. ornus* L., ville den lärde Klapproth ännu 1802 bevisa, att denna manna föll ned från himlen. Många andra söt-smakande växtsafter eller utsvettningar, som stelna i luften, ha erhållit namn af manna. Så nämnas redan i de hippokratiska skrifterna *Manna de Libanon* (= cedermanna) af *Cedrus Libani*, och Vergilius talar om manna af ekar (*M. quercina*). Vidare har man *Manna laricina* l. *de Briançon*, lärkträdsmanna, små kornlika, gråhvita utsvettningar på yngre kvistar af *Larix decidua*. Andra slag af manna fås af *Tamarix mannifera*, *Alhagi Maurorum* (persisk manna), *Pinus Lambertiana* m. fl.”

Tredje teorin:

SU: ”Den i Bibeln omnämnda mannan. anses vara identisk med antingen mannalav eller. med s.k. sinaimanna, vilken i Arabien erhålles från *Tamarix mannifera* vid stung av en sköldlus, - .”

“For a long time this was considered the scientific explanation for the miraculous ‘bread from heaven’; but since the activity of the insects is seasonally limited, the number of tamarisks in the Sinai small, and that of the Sinai wanderers large, the story of the manna, though realistically based, still remains mysterious and legendary despite the fact that this exudation has been observed also in a few other plants such as *Anabasis setifera*, *Capparis cortilaginea*, *Gomphocarpus sinicus* and, most particularly, *Hammada salicornica*. This last is a plant extremely widespread in southern Sinai. A. Danin (1972) describes how its sweet exudations are collected by the Bed-

ouin and used as a conserve in cakes. But all these sources together could not provide much more than a tidbit for the hungry people wandering in the desert. ... The Bedouins call this sweet exudation *man rimth* and use it as a sweetener.” (Zohary s. 143 f.)

Vi har kanske till och med manna här. 1602 skrevs följande: “På denna ö, La Palma, fanns manna i stor myckenhet, både innan den erövrades och många år efteråt, som samlades in där och såldes till Spanien; men när skogen på berget gick förlorad, upphörde mannan att falla och insamlas.” Nästan alla krönikörer från tiden för erövringen och efteråt nämner manna och att det samlades in uppe på Roque de Los Muchachos. Herdarna, som hade sina getter på bete däruppe under sommaren, kallade det ”azúcar de codeso”, codesosocker. Codeso (*Adenocarpus viscosus*) täcker hela ön ovanför trädgränsen vid 2000 meters höjd. Den hör till ginstväxterna men är endemisk på La Palma och Tenerife. Den blommar med gula, säreget doftande blommor i juni-juli. När fröna börjar mogna, avger buskarna sockeraktiga gryn, som faller till marken och lägger sig som drivor på marken och stenarna. Getterna slickar i sig dem och är så begivna på dem att de till och med glömmer bort att äta.

Chefen för det arkeologiska museet på La Palma, Jorge Pais, skriver i sin avhandling att under den hetaste sommartiden är codeson full med gröna insekter. Deras exkrementer utgör manna. “Denna substans består av mycket små njurformade korn av vit färg, som samlar sig på marken och i klippornas håligheter. De tillfrågade herdarna säger samstämmigt att den bästa tiden för att samla ”azúcar de codeso” är tidigt på morgonen, men även under resten av dagen. Jag själv har samlat det vid halv sex på eftermiddagen i mitten av augusti, i infernalisk hetta. Det är en mycket söt substans som smälter i munnen. Enligt vad herdarna säger, kan överdriven konsumtion orsaka en viss berusning.”

För säkerhets skull slog jag upp Manna på GOOGLE. Det finns massor med uppslagsord. Långa, egendomliga förklaringar från Talmud; alternativ medicin och skönhetsmedel med detta namn; konst; två musikgrupper eller kanske är det samma grupp, en med intereuropeisk stavning, Manna, och en med spansk stavning,

Maná. Långa men inte övertygande botaniska förklaringar. Eller var kanske manna en hallucinogen svamp?

Ja, vad ska man tro? Det är frestande att tänka att vi har biblisk manna på Roque de Los Muchachos. Men 3 ½ kg per person och dag för en stor grupp människor i 40 års tid? När de drog ut ur Egypten var de "vid pass 6 hundra tusen man till fots, förutom kvinnor och barn". (2 Ex. 12:37) Kan det ha funnits så mycket tamarisker i öknen? Teorin om lavar verkar mer sannolik. Michael Zahory skriver att det växer inga *Lecanora*-lavar i Sinai. Men vi vet ju inte hur växtligheten såg ut då, på Mose tid (ca 1500-talet f.Kr). Det kan ha hänt en del sedan dess. Vi får nog tyvärr lov att acceptera att vi inte vet.

Källor:

Bibeln (nya övers.):

Exodus 16:1-4, 11-21, 31-36

Johannes 6:31

F. Jorge Pais Pais: La ganadería. La economía de producción en la prehistoria de la isla de La Palma. Tesis doctoral. Ed. Gobierno de Canarias, 1996.

Michael Zahory: Plants of the Bible. Ed. Cambridge University Press, Cambridge 1982.

Artiklar i GOOGLE

Personligt e-måle från Anders Schaerström

Men mannagrynen då?

I NF läser vi: "Mannagryn voro urspr. beredda af fröna till mannagräset, *Glyceria fluitans*, samt erhöles från Polen och ryska Östersjöprovinserna. Enligt uppgift insamlades de mogna fröna medelst häfvar, med hvilka man skummade ytan af det vatten, där mannagräset växer. Fröna torkades och skalades ("skräddes") sedan i en för ändamålet inrättad kvarn. Äfvenledes skola mannagryn ha erhållits af hirs (*Digitaria sanguinalis*). Emellertid äro de nu i handeln förekommande "mannagrynen" tillverkade af hvete och erhållas vanligen som mellanprodukt vid mjölberedningen. Dessa hvetegryn användas allänt till soppor, gröt och puddingar."

SU: "Mannagryn, de skalade fröna av mannagräsen, *Glyceria fluitans* och *G. plicata*, vilka äro små, ljusgula och glänsande. M. användes på samma sätt som sagogryn, ss. till gröt, välling eller sop-

pa. Äkta m. äro ej vanliga; som ersättning användes krossad vete. M. är en av de viktigaste beståndsdelarna vid makaronitillverkningen." (Där tror jag faktiskt att SU har fel. Makaronerna görs, och har alltid gjorts, av vete. De bästa görs av durumvete, *Triticum durum*, med långa strån på kornen och inte så lätt att känna igen för oss som lär oss att korn har långa strån, vete korta på axen.)

I Dagens Nyheter fanns en artikel Plocka äkta manna, 17 sept. 1979, av Cecilia Steen-Johnsson. Där står bland annat:

"Radions eget söndagsuniversitet 'Vårt att veta' ger under Gunvor Blomquists rektorskap kunskaper om allt tänkbart av mänskligt vetande. ... Det mest intressanta i 'Vårt att veta' var ändå Bengt Sjögren, aldrig bristande i entusiasm över vad naturen frambringat. Han berättade om mannagräset och klarlade en hel del fakta tidigare helt okända för mig. De där mannagrynen som man köper. Att de är gjorda av vete vet nog de flesta. Mannan från himlen, den bibliska, har inte särskilt mycket med mannagrynsgröt att göra.

Men visste ni att det praktiskt taget överallt i landet växer äkta manna? Det är en art gräs som på latin heter *Glyceria fluitans* och som växer på fuktiga marker. Den finns i den vanliga fältfloran, men där står inget om att fröna är goda att äta.

Linné trodde inte riktigt på den äkta mannans förrän han upptäckte att man i Skåne på ett ställe fortfarande på hans tid samlade mannafrön till gröt eller välling. I Danmark på de flacka öarna samlade man också manna, men för det mesta importerades den från Polen. I Danmark försökte man på 1800-talet propagera för insamling av den äkta mannans och för förädling och odling. Manna är nästan lika proteinrikt som vete och den äkta mannagrynen är söt och god. Så varför inte utnyttja allemansrätten med flora i handen leta efter detta goda ogräs? Till ett grötkok kan man väl alltid samla utan att tröttna."

Linné själv skriver i Skånska resan den 17 juli 1749:

"Svinsvingel kallas i Uppland och gäsgräs i Småland det rätta mannagräset, som är *festuca* ... Det växer på de flesta ställen så mycket, att man av det kunde samla flere tunnor mannagryn med

ringa möda, därest nationen blev van vid denna oss ännu nya sädesbärgning. Efter midsommardagen och i röt månaden mogna frön på detta mannagräset, ... Av dem kokas ordinärt välling, utan att de söndermalas, fast alla kornen äro hele. När man vill koka ett kannefat fullt med välling, tages därtill allenast tre tekoppar mannagryn, vilka kokas i mjölk 2 ½ timma, röres väl om, då man får en välling, som är mycket smakelig, nästan som sagovälling.”

I min fältflora, Bonniers Flora i färg, nämns inte *Glyceria/Festuca fluitans*, men både i SU och Fran-

cis Rose: Grasses, Sedges and Rushes (1942), övers. Gräs. Praktisk fickflora i färg, 1971, anges **den som vanlig**. ”I stillastående eller rinnande vatten är den allmän upp till Dalarna och Gästrikland, längre norrut finns den i spridda förekomster”. (Rose)

Ja, varför inte pröva? Själv har jag aldrig sett den, men det kan ju bero på att jag inte tittade efter den. Men att kalla den ”äkta manna”? Hellre svinsvingel eller gåsgräs, tycker jag.

Ingegerd Hosinsky

Årets landskapresa: Halland



Färdledaren i Hördalens naturreservat

Foto: Anders Stålnacke

Årets landskapsresa gick till Halland. Vi var 11 personer som reste runt i mitten av augusti med det utmärkta vandrarhemmet Rödlix (tack Anita!), i Galtabäck strax söder om Varberg, som bas.

Det halländska landskapet är mångskiftande.

Där finns sand- och klippstränder men också barr- och bokskogar, ljungmarker och vidsträckt slätter.

Närmare rapporter kommer i nästa NOS men programmet innehöll sö 11 tåg Stockholm - Varberg, besök vid Bex-

ells talande stenar i Toppbjär
 må 12 Hanhals kyrka, slottet Tjolöholm, Fjärås
 bräcka, Åskhults gamla by
 ti 13 Getterön, Varbergs museum, Grimetons
 radiostation (världsarv), Åkulla bokskogar
 ons 14 Steningekusten, Tylösand, Mjellby konst-
 museum, Halmstad
 tho 15 Sällstorps kyrka, skvaltkvarnar, Onsala
 kyrka, Hördalens och Sandsjöbacka naturreser-
 vat
 fr 16 Falkenberg, Laholm, Lugnarohögen,
 Mellbystrand
 lö 17 vandring i Varberg, hemresa
 Total körning blev knappt 870 km.

Tågresan t/r Varberg kostade ca 1000 kr och
 vandrarhemmet 1500 kr (250 kr/natt, inkl lakan
 och städning). Vi åkte i en niositsig hyrbil och
 endera av de båda bilar som några deltagare
 kommit med.

Den totala bilkostnaden, inkl bensin och parker-
 ing, blev knappt 7200 kr eller i snitt 650 kr/
 person.

Inträden på olika museer var drygt 400 och lun-
 cher ca 600 kr/person.

Total kostnad blev därmed strax över 4000 kr
 per person.

Det kan nämnas att vi i år åt lagad lunch varje
 dag, där Anita letat upp bra matställen i varieran-
 de stil, från Onsala Herrgård vid Onsalafjorden
 mittför Tjolöholm till Hamnkocken i ett indu-
 striområde i Varberg (och med en utomordentlig
 fiskpudding).

Erik Elvers



Nationalmuseum i Stockholm har valt en bro-
 derad tavla av FNSiN-medlemmen Marie-
 Louise Reinius att finnas representerad i sam-
 lingarna.



Hur gick det?

FFE:s båttur 25 april

Den traditionella båtturen i Ekoparken, öppen
 för medlemmarna i FFE:s medlemsföreningar,
 gick en strålande vacker vårväll från Strandvä-
 gen till Ulriksdals Slott vid Edsviken och tillba-
 ka.

Ca 100 personer deltog, därav minst 4 från
 FNSiN. Henrik Waldenström och Rickard Mur-
 ray guidade innehållsrikt och intressant.

Nytt på Gotska Sandön

Att komma till Gotska Sandön är, för oss som
 återvänder gång på gång, att komma till ett slags
 andra hem. Det är att komma till det välkända,
 där man vet att man kan finna lugn och slappna
 av. Man slipper ta ställning till vardagens alle-
 handa påträngande budskap och impulser. Men
 också i det välkända andra hemmet, som vårdas

av någon god anhörig, sker små, kanske triviala, förändringar. Likaså är det på Gotska Sandön. Vi ser snabbt det lilla – att det har renoverats här och där, att köksutrustningen har kompletterats, men när man strosar omkring upptäcker man allt mer förändringar såväl hos själva ön som i byggnader. Bredsands udde skiftar form och utsträckning mellan besöken och just i år var udden nog större än jag någonsin förut sett den. Och fågellivet var minst lika intensivt som det brukar vara. När vi vandrade runt ön gladdes vi åt att ejdrarna i år hade blivit fler än de varit på senare år.

Årets största nyhet – som besökare kan få stor glädje av – är gömslet och spången på Säludden. Förutsatt att man kan hålla sig tyst kan man nu komma bra mycket närmare sälarna – och fåglarna – på stenarna och i vattnet utanför. Det finns t.o.m. förankrade kikare att låna. Tillsynsmannen Örjan, som var på plats just när vi kom, berättade utförligt om sälarnas vanor och kroppsfunktioner.

Vår försommarresa (med 16 deltagare) sammanföll med nationalparkernas dagar, då en del av de k-märkta byggnaderna öppnas för besökare. Den här gången var stugan Tomtebo öppen och för allra första gången på alla år som jag har besökt Sandön fick jag tillfälle att komma in och framför allt få se, på nära håll, Malin Engströms målning på kakelugnen.

I kapellet upptäckte vi att altaret har fått en ny framsida, som gjorde ett starkt och omedelbart intryck på oss. Efteråt har jag frågat och fått veta (av värdinnan Tove Stibe och prästen Agneta Söderdahl) att tanken på att tillverka en ny framsida av drivved och järnbitar från öns stränder **uppkom inom ”präststädargruppen”** som varje år ställer i ordning inför säsongens kyrkliga aktiviteter. De som främst utförde det konstnärliga arbetet var prästerna Tomas Boström (tillika konstnär och musiker) och Martina Åkeson-Wollbo. Resultatet är det finaste exempel på växelverkan mellan natur och människa. Naturens eget material, bearbetat av människohänder, slitet av användning, sand, vatten och vindar, på nytt omhändertaget av människor, har fått sin reträttplats just här, i Gotska Sandöns kapell, där det kan mana till eftertanke och meditation. Missa inte det, när du nästa gång besöker ön.

Anders Schærström

Uppsats om Gotska Sandön

Vid träffen i april, när Tove Stibe berättade om Gotska Sandön ur lägervärdinnans synvinkel, överlämnade Bo Zachrisson ett exemplar av *Gotska Sandön - en säljägerstation och handelsplats* av Ingegerd Fylkinger till föreningen. Tack! Det är en universitetsuppsats (påbyggnadskurs i arkeologi). Den finns vidare hos Erik Elvers, eftersom vi inte längre har något samlat bibliotek.

Guckuskoutflykt

var en lockande rubrik i programmet i NOS nr 2. Två damer åkte med Eva Innings från Gullmarsplan och sammanstrålade med tre personer i en ”Täby-bil” i Tierp för fortsatt körning till Hällnäs kyrka. Vid kyrkan väntade vår vägvisare Lars Bergman och Lisbeth Engström från Hudiksvall. Lars hade flera gånger tidigare varit i området och visste var man hittade den rara växten.

Bilarna ställdes vid sidan av vägen i Göksnåre och vi gick in i det regnvåta gräset i granskogen och efter sådär hundra meter stod vi mitt i praktiken. Höga ruggar med fantastiska guckusko. Vi räknade in ca 300 ex och dessutom många tvåblad, Jungfru Marie nycklar, nattviolier osv. Det var en imponerande syn tyckte alla och så också den vane orkideexperten Sven Hansson. När alla fotograferat klart och myggen säkert hade fått sitt, återvände vi till ”parkeringen” och intog lunch omgivna av jungfrulin, ängsklocka och svartmyror.

Nästa resmål var Bondskäret där vi tittade på pyrola som fortfarande var i knopp. Avslutningsvis tog några sig ett svalkande dopp i Öregrundsgrepen. Sedan var det dags att vända hemåt och Eva körde 76:an, där de vackra bruksorterna ligger på rad. Vi tog en rast vid smedjan i Skebobruk och sen var det full fart hemåt efter en strålande utflyktsdag både beträffande vädret och upplevelserna.

Benita Jansson

Trevlig torsdag i Sandemar

Det traditionella besöket på Sandemar ägde i år rum en månad senare än vanligt. Tyvärr missade alltför många detta tillfälle att se något annat än kungsängsliljor, majvivor och Adam och Eva,

endast fem medlemmar deltog. Vädret var behagligt och vattnet badbart vilket utnyttjades av några av deltagarna.

Huvudsyftet med utfärden var att titta på växter och vi besökte både rikkärren och strandängarna. Vi såg inte mindre än sju olika orkidéer: tvåblad, nattviol, ängsnycklar, kärrknipprot, skogsnycklar, gulyxne och en överblommad Adam och Eva. Det finns mängder av andra växter vid Sandemar och den i efterhand ur minnet sammanställda växtlistan är inte alls fullständig men är ändå ett smakprov på vad som kan hittas.

Blåeld, Blålocka, stor och liten, Brudbröd, Brunört, Frossört, Förgätmigej, Gulmåra, Gulvial, Gökblomster, Humleblomster, Johannesört, Kråklöver, Kärrspira, Kärntand, Natt och dag, Nejlikrot, Olvon, Prästkrage, Rödblåra, Rödklint, Rödklöver, Skogskovall, Stinksyska, Svärdslija, Såråka, Tandrot, Parksmultron, Tätört (blad, inte blommor), Vallört, Vit brunört, Vitklöver, Vitmåra, Ängskovall

Örjan Ericsson

Runstensborstning

Oj, vilken uppslutning! Vi var väl femtio personer som raskt promenerade uppför backen till grusplanen bakom Karlbergs slott, där runstenen står. Skulle alla dessa borsta? Nej, gudskelov inte, för denna runsten måste vara Sveriges mest välputsade. Alla dessa hurtiga människor fortsatte upp mot Pampas och någon form av träning, antar jag. Kvar vid stenen var Anders som hittade en liten fläck på baksidan och Birgitta som putsade sockeln. Erik tolkade runorna och vi diskuterade inskriften och stavningen och sedan promenerade vi ner till kanalen för vår pick-nick och då (!) kom Eva Innings till oss. I senaste laget, sa vi, men inte så konstigt eftersom hon kom direkt från Hedemora och tåget hade varit rejält försenat. Vi satt samtalande tills solen sjönk ner bakom Solna skog och det kändes tydligt att nu var det dags att dra sig hemåt efter en trevlig sammankomst.

Benita Jansson

Picknick på Tivoliudden

Vi var fem stycken som var med om picknicken på Tivoliudden vid norra Brunnsviken onsdag

21 augusti. Vi passerade först Kraus grav. Vädret var bättre än förra året så några passade på att bada från klipporna. Därefter satte vi oss på klipporna och åt vår matsäck. Vi passerades av en långdistanssimmare med fenor och våtdräkt. Flera kajaker kom också förbi och Erik hälsade på en bekant i en av dem. Tack, Erik, för den här utflykten.

Kåre Strömberg



Tonsättaren Joseph Kraus vandrade ofta i det natursköna Tivoliområdet och önskade få sin grav där.

På gravmonumentet kan man läsa inskriptionen: ”Här det jordiska av Kraus, det himmelska lever i hans to-ner.”

Foto: ClaesGöran Ström

Risön

Hur man bäst firar föreningens 40-jubileum är inte alldeles självklart, med tanke på hur mycket föreningen har haft för sig och hur skiftande verksamheten har varit genom åren. Men att i mitten av september, på Per-Ulf Allmos förslag, välja Risön i den norduppländska tassemarken som utgångspunkt för upptäcktsfärder under ett veckoslut visade sig vara helt rätt. Där fick vi uppleva mycket av det som vi genom åren har förknippat med det som är FNSiN: spänning, upptäckarglädje och folkbildning i avspända former.

På dagarna vandrade vi i Florarna – på spänger över myrarna, genom delvis oländig gammal-skogsterräng. Vi försökte bestämma svampar vid

vägen. Vi letade oss fram till en väl bevarad – eller snarar restaurerad - kolarkoja. där vi kunde få veta mer om kolningsteknik. Vi såg tydliga spår av vildsvinsböckande vid stigarna. När mörkret fallit, och innan vi gick till vila i logementen, fick vi del av höstnattens stjärnhimmel, trolskt hoande ugglor och skällande rådjur i den mörka skogen. Utan minsta trafikbuller i bakgrunden.

Vi ägnade en stund åt att skåda brushanar och strandpipare vid Ledskär, fortsatte till Överlövsta kyrkas arkitektur och historia (bl.a. rysshärjningarna 1719), båda miljöerna introducerade av den legendariske FNSiN-medlemmen Staffan Hermansson.

Med gemensamma krafter utvecklade vi lördagskvällen till en fest med buffé och intensiva diskussioner, där minnen från de första årens expeditioner till Island, Grönland och Spetsbergen följdes av de senaste årens landskapsresor och blandades med diskussioner om ortnamn, lokalhistoria, geofysik och universums beskaffenhet. Ett knytkalas på mat, dryck, kunskaper och funderingar om stort och smått, om minnen och framtid!

Hemfärden gick i historiens spår. Vid Leufsta bruk solade vi oss i parken, varefter vi länge och väl såg oss om i den

omsorgsfullt iordningställda Smedbostaden, som en gång hyste en elvabarnsfamilj. Nästa anhalt blev parken vid Örbyhus slott, där Erik XIV dog. Vi tittade in i Vendels kyrka och museum över Vendeltiden, blev uppmärksammade på platsen för båtgravar (som dock inte längre finns att se) och avrundade vid Ottarhögen, där Kjell Linnér i sitt esse berättade om den där gravlagde unge prinsen (?) och hans förmodade släktskap med ett par av de hövdingar som vilar i två av Uppsala högar. Tankarna börjar svindla när man börjar fatta hur långt tillbaka arkeologerna och lokala muntliga traditioner kan härleda kunskap om vissa enskilda personer.

Vi fick i sanning en mosaik av FNSiNs värld: natur och samhälle, historia och nutid, kunskaper, mat, och trivsel. Som mest deltog 17 medlemmar – allt från verkliga veteranter, som var med när föreningen bildades på hösten 1973, till nyblivna medlemmar. Antagligen var det årets sista somrardagar, men låt oss tro att det våras för FNSiN.

Anders Scharström



Foto 1 och 3 Erik Elvers; 2 och 4 Bente af Edholm



Program

ARKTIS FRAMTID

- Arctic Futures in a Global Context

Onsdagen den 23 oktober klockan 18

Polarforskningssekretariatet, af Pontins väg 6, på Djurgården (spårväg linje 7 till Djurgårdsskolan, promenad ca 1 minut)

Vi vet att klimatförändringarna påverkar de arktiska isarna. Det gör att naturresurser blir tillgängliga för gruvdrift, turismen ökar och de militärstrategiska förutsättningarna förändras. Forskningsprogrammet Arctic Futures in a Global Context ger kunskap om förhållanden som är särskilt relevanta för utvecklingen i Arktis. Programmet finansieras av Mistra (Stiftelsen för miljöstrategisk forskning) och Polarforskningssekretariatet är programvärd. Några av forskarna inom programmet kommer att ge en presentation och översikt av utmaningar för den arktiska livsmiljön, säkerhetsfrågor i Arktis samt ett historiskt perspektiv på Nordens intressen i Arktis. Se också www.arcticfutures.se

Presentationerna och samtalen kan komma att ske på en blandning av skandinaviska och engelska.

Föranmälan är inte nödvändig, men för planeringen kan det vara bra att veta hur många som väntas. Du får därför gärna ta kontakt med Anders Schærström 070-693 91 28; 08-758 3003; anders.schaerstrom@telia.com.

Samarrangemang med Föreningen Norden och Studieförbundet Vuxenskolan



HÖSTVANDRING TILL RUNSABORGEN

Söndag 27 okt kl. 10.10

Vi upprepar en vandring vi gjorde för ca 20 år sedan, från Uplands Väsby till Runsaborgen (fornborg) och vidare till Roserberg. Sträcka 15-20 km.

Tåg från Sth C 9.39, till Upl Väsby 10.08.

Vi kommer att gå huvudsakligen på småvägar och

gångstigar, vandrings skor räcker.

Matsäck för lunch och 1-2 te/kafferaster.

Anmälan till Erik Elvers senast fredag 25 okt, e-måle e.elvers@bredband.net eller tfn 08-858488 (hem)

NORDISKA AFRIKAINSTITUTET

Torsdag 7 november, kl. 14 - 16

Nordiska Afrikainstitutet är ett samnordiskt centrum för samhällsvetenskaplig forskning om det moderna Afrika. Institutet finns i Uppsala och har till uppgift att förmedla kunskap om Afrika till forskare, beslutsfattare, medier, studenter och intresserad allmänhet. NAI ska även stärka samarbetet mellan afrikanska och nordiska forskare. Idag kan vi få direkt kontakt. Läs mer på <http://www.nai.uu.se/>

Från Stockholm går Uppsalapendeln 12.11 - (12.49), SL-pendeln 11.39 - (12.35) 12.09 - (13.35) I Uppsala buss 4 från Vaksalagatan (vid järnvägen), avstigning i hörnet Bergagatan/ Villavägen. Eller buss 20 från Resecentrum, avstigning Dag Hammarskölds väg, sedan promenad förbi Botaniska trädgården.

Med bil: Vid infarten till Uppsala: Avfart 186 Uppsala S C, Kungsängsleden väg 255 till Dag Hammarskölds väg, åk genom rondell. Sväng vänster Norbyvägen. Sväng höger till Villav. 6. Föranmälan till Barbro Graeffe, tfn 073 810 80 93

E-post barbrograeffe@yahoo.se.

Samarrangemang: Föreningen Nordens Stockholmsavdelning och Föreningen Natur och Samhälle i Norden

SENHÖSTVANDRING I FARSTA

Lördag 9 november kl 10.35

I stadsdelen Farsta Strand finns ett tiotal konstverk från 1900-talet - och en runsten från 1000-talet. Vi går runt och ser på dem, varefter vi fortsätter till Farstanäset och äter matsäck innan vi letar oss vidare till någon lämplig buss eller tillbaka till t-banan.

Samling på perrongen t-banestn Farsta Strand kl 10.35 (linje 18 från T-Centralen 10.10).

Tag med lunchmatsäck.

Anmälan till Erik Elvers senast torsdag 14 nov, e-måle e.elvers @ bredband.net eller tfn 08-858488 (hem)

INDIEN

Måndag 11 november kl. 18.00

Lokal: Baltzar, Baltzar von Platens gata 11
Bente var i februari i norra Indien för att bl.a. bevittna Kumbh Mela, en hinduisk religiös festival, världens hittills största sammankomst av människor.

Hon visar bilder och berättar om sin resa.



JUBILEUMSMINGEL

Lördag 16 november kl. 13-17

Jubileumsåret är inte slut. Vi samlas i SV:s lokaler på Hantverkargatan 12 på Kungsholmen i Stockholm för att blicka tillbaka på de gångna 40 åren med bilder och film, mingel och luftande av minnen.

Var du med till Grönland 1974? Minns du överfärden till Gotska Sandön 1988? Inventeringen av valv i Stockholm? Har du cyklat med FNSiN? Plockat havtorn? Vill du berätta om dina egna roliga och äventyrliga minnen med föreningen? Eller har du blivit medlem på senare år och vill veta mer om vårt stolta förflutna?

Det blir te, kaffe och födelsedagsstårta under eftermiddagen. De som så önskar kan fortsätta med middag någonstans i grannskapet.

Anmäl att du kommer till Erik Elvers, helst e-måle e.elvers @ bredband.net, annars

08-858488 (hem) senast onsdag 13 november - ingen nackdel om det görs förr - och säg gärna om du vill vara med även på middagen.

Vi ordnar det här jubileumsmötet i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan.



HÖSTMÖTE

Medlemmarna i Föreningen Natur och samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie höstmöte
Torsdag den 21 november kl.18.

Lokal: Baltzar, Baltzar von Platens gata 11, Stockholm

Dagordning

1. Val av mötesordförande, mötessekreterare och två justerare.
2. Fastställande av röstlängd.
3. Mötets behöriga utlysande.
4. Fastställande av dagordningen.
5. Protokoll från föregående allmänna möte.
6. Val av styrelse för 2014.
7. Val av revisorer och revisorsuppleant 2014.
8. Val av valberedning.
9. Beslut om årsavgift 2014.
10. Förslag till budget 2014.
11. Motioner (skall vara styrelsen tillhanda senast en månad före höstmötet).
12. Aktuell information om samarbete med andra organisationer etc
13. Övriga ärenden.

Efter höstmötet:

RESA TILL ALASKA

Föreningsmedlemmen Kaj Valtersson reste på egen hand runt i Alaska i somras. Med Anchorage som bas gjorde han två tågresor med Alaska Railroad, en till Stilla havet i syd, Seward, och den andra norrut, till Denali National Park, med Mount Mc Kinley, Nordamerikas högsta berg. Kaj berättar med bilder och videofilmer om sina upplevelser och intryck från resan.

GRÖT, GLÖGG OCH MUMIN-TROLL - Andhämtning i advent

Tisdagen den 10 december kl. 18.30

Lokal: Baltzar, Baltzar von Platens gata 11.

Vi avslutar jubileumsåret med att som vanligt samlas kring gröt, glögg och annan enkel förtäring till ett facilt pris och som alltid blir det en stunds högläsning med anknytning till jul och vinter. **Hans Lundén, som häromåret läste högt ur sin bok "Gå på skidor" kommer att visa ett par kortfilmer och kåsera om barndomsminnen.** Och så kan vi fortsätta prata minnen från FNSiNs första 40 år och planera för den nya våren. För att vi skall kunna beräkna behovet av gröt, glögg mm så behöver vi veta i förväg om du tänker komma.

Anmäl dig senast dagen före till Birgitta Traxel 08-25 03 35 eller **Anders Schærström**, anders.schaerstrom@telia.com, 08-758 30 03.

SKIDÅKNING I VINTER

Som vanligt upprätthåller vi beredskap att ge oss ut i spåren tillsammans, när föret och vädret är gynnsamt i Stockholmstrakten - t.ex. i Nackareservatet, i Täby-skogarna eller i Tyresta. **Eventuellt tar vi något mer "after ski"** – det bestämmer vi efter omständigheterna. Hör av dig till någon av oss om du känner dig lockad.

Anders Schærström tfn 08-758 30 03 (b), anders.schaerstrom@telia.com

Sara Mariasdotter, 08-742 66 43 (b), hibiskus47@hotmail.se

Unn Hellsten, 08-6002642 (b)

unn.hellsten@kb.se (a), unn.hellsten@telia.com

SKALLEN FRÅN SAQQAQ

Någon gång under senhösten eller vintern kommer Sylvia Hild att berätta för oss om ett mycket speciellt ärende till Grönland. Information kommer, eventuellt via e-post, om tid och plats. Eller fråga Anders Schaerström, 08-758 30 03; 070-693 91 28 anders.schaerstrom@telia.com

CYKLING TILL VÅREN

Om du är intresserad av att ta cykeln på resor eller mindre utfärder får du gärna höra av dig till någon av oss. Anders Schaerström, Erik Elvers, Camilla Berg (adresser, se NOS s. 2), Björn Setterberg, bjoset@worldmail.se.

NOS tipsar

MÄNNISKANS MÖJLIGHETER— ENLIGT KIERKEGAARD

Onsdagen den 16 oktober klockan 18.

Föreningen Norden, Hantverkargatan 29

Vi bevakar porten ca en halvtimme före kl 18.

Vid sen ankomst, ring 070-546 30 14 (Gunnar) eller 070-693 91 28 (Anders).

I våras inföll tvåhundraårsdagen av Søren Kierkegaards födelse. Kierkegaard betraktas som inspirationskälla till existencialismen. Lagom till minnesdagen utkom en monografi om såväl hans liv som hans verk av författaren Ingmar Simonsson.

LAPPLANDSMARKNAD

Den 24-26 oktober i Huddinge Centrum

Det blir förstås försäljning och smakprover av diverse samiska produkter, bl.a. örtreceptblad. Och säkert också jojck. Se detaljinformation i tidningarna eller ta kontakt med Elisabet Römert i förväg. E-post: e_rmert@yahoo.se, tfn 076-349 24 16

KORT VANDRING, 9 KM

Söndag 27 oktober

Samling Östra station kl. 10.00 vid tåget mot Österskär.

Vandring i Södra Roslagen med start i Hågernäs på stigar och vägar till Rydbo. En matsäcksrast. Ledare Mats Gullberg

KURA SKYMNING: Vintern i Norden

Måndag 11 november kl.19

Biblioteket i Sollentuna centrum

Trotsa novembermörkret och kom till bibblan! Bibliotekets chef Anders Olsson läser högt ur norske författaren Tarjei Vesaas roman Isslottet. Vi bjuder på fika. Kura skymning är en manifestation för nordisk berättartradition och litteratur.

Arr: Föreningen Norden i samarbete med Biblioteket i Sollentuna"

